ANDRZEJ BUŁATOWICZ
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA ROLNIKÓW PROWADZĄCYCH GOSPODARSTWA ROLNE METODAMI EKOLOGICZNYMI W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

Wstęp

Podejmowanie przez ludzi działań mających na celu ochronę środowiska warunkowane jest posiadaniem przez nich odpowiedniego poziomu świadomości ekologicznej. Należy sądzić, że rolnik prowadzący gospodarstwo ekologiczne, przyjazne środowisku naturalnemu, charakteryzuje się wysokim poziomem tej świadomości – wyższym niż u przeciętnego rolnika, a nawet przeciętnego Polaka. Czy także rolnicy ekologiczni z województwa podlaskiego są bardziej wrażliwi na problemy środowiska naturalnego? Badania miały zweryfikować to założenie.

1. Pojęcie świadomości ekologicznej

Nie jest łatwo jednoznacznie zdefiniować *świadomość ekologiczną*. Trudność tego zadania, jak zauważa W. Mirowski, wynika m.in. z faktu, iż pojęcie to zawiera w sobie zarówno elementy z dziedziny nauk społecznych, jak i przyrodniczych. Termin *świadomość* jest w sferze zainteresowań nauk humanistycznych (mamy tu na uwadze świadomość ludzką, którą interesują się filozofia, psychologia czy socjologia); określenie *ekologiczny* wiąże się z naukami przyrodniczymi [Mirowski 1999].

Z. Hull określając świadomość ekologiczną jako swoistą, kształtującą się formę świadomości społecznej, manifestującą się zarówno w myśleniu i przeżyciach poszczególnych ludzi, jak i funkcjonujących społecznie standardach pojmowania, przeżywania i wartościowania biosfery [Górka, Poskrobko, Radecki 2001], wskazuje na kolejną dwoistość tego pojęcia. Wynika ona z faktu, że świadomość jed-

nostki normalnej, socjalizowanej i żyjącej w ramach pewnej społeczności ludzkiej jest w znacznym stopniu świadomością społeczną, ale także jej świadomością indywidualną [Mirowski 1999]. „Świadomość ekologiczna kształtowana jest (zarówno) przez system wartości funkcjonujący w danej społeczności, tradycję przekazywaną w rodzinie, wiedzę uzyskiwaną w trakcie procesu edukacyjnego, informacje dostarczane przez media, a także jako element doświadczenia indywidualnego" [Burger 2000].

Świadomość ekologiczna funkcjonuje w dwóch zasadniczych sferach: opisowo-technicznej i aksjologiczno-normatywnej [Górka, Poskrobko, Radecki 2001]. W opisowo-technicznej sferze wyodrębnia się:

- *wiedzę ekologiczną* – podstawą której są nauki przyrodnicze, medyczne, techniczne, ekonomiczne, prawne oraz wiadomości nabyte w trakcie własnych doświadczeń i obserwacji (w jej ramach wyróżniamy wiedzę ogólną o przyrodzie i biosferze oraz wiedzę na temat zagrożeń środowiskowych i ochrony przyrody);
- *wyobraźnię ekologiczną* – rozumianą jako umiejętność przewidywania ekologicznych skutków podejmowanych działań, zdolność całościowego widzenia i ujmowania powiązań między jednostkowym lub zorganizowanym (społecznym) działaniem człowieka a procesami przyrodniczymi, umiejętność projektowania działań zgodnych z wymaganiami wiedzy ekologicznej.

Sfera aksjologiczno-normatywna z kolei zawiera: system wartości, ocen i norm moralnych dotyczących wzajemnych powiązań między społeczeństwem a przyrodą oraz człowiekiem i środowiskiem jego życia.

T. Burger zwraca uwagę na jeszcze jeden element charakteryzujący świadomość ekologiczną – *postawę wobec środowiska* – najogólniej rozumianą jako manifestowanie w praktycznym działaniu, nie tylko poprzez deklarację, swojej świadomości ekologicznej [Burger 2000].

W opracowaniu przyjęto za W. Mirowskim, „że świadomość ekologiczną stanowi oparty na określonej wiedzy i przekonaniach zespół ocen, opinii, poglądów i postaw dotyczących stosunku człowieka do przyrody, właściwy różnym kategoriom osób i różnym grupom społecznym" [Mirowski 1999]. Takie ujęcie pozwala na zwrócenie uwagi w badaniach na trzy główne sfery świadomości ekologicznej:

- *informacje* (posiadaną wiedzę o przyrodzie i zagrożeniach środowiska);
- *oceny* (związane z zaangażowaniem emocjonalnym);
- *przejawiane postawy* (motywacja do działań i same działania).

2. Cele i metodyka badań

Celem poznawczym badań było określenie sylwetki osobowej rolników prowadzących gospodarstwa metodami ekologicznymi (ich cech społeczno-demogra-

ficznych, poziomu kwalifikacji, motywów podejmowanych działań, świadomości ekologicznej), przybliżenia uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych prowadzonych działań (ze szczególnym uwzględnieniem roli służb doradczych) oraz osiąganych w tych działaniach ekonomicznych i pozaekonomicznych efektów.

Natomiast cel praktyczny badań polegał na zgromadzeniu informacji, które w praktyce mogłyby być wykorzystane przez rolników oraz instytucje zewnętrzne wspierające rozwój gospodarstw ekologicznych (np. ODR, izby rolnicze, stowarzyszenia ekologiczne).

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, na którą złożyły się następujące techniki: wywiad według standaryzowanego kwestionariusza, obserwacja swobodna i analiza dokumentów. Kwestionariusz wywiadu zawierał 67 pytań, (z których 10 dotyczących świadomości ekologicznej zostało wykorzystanych w niniejszym artykule).

Doboru rolników dokonano w sposób celowy. W badanej próbie znaleźli się rolnicy prowadzący gospodarstwa metodami ekologicznymi na terenie województwa podlaskiego, którzy byli objęci systemem kontroli w 2003 roku. Badania empiryczne zostały przeprowadzone w czerwcu 2005 r. wśród 122 rolników. W tej grupie znalazło się 85 rolników, których gospodarstwa posiadały certyfikaty zgodności w zakresie rolnictwa ekologicznego oraz 37 rolników prowadzących gospodarstwa będące w kontrolowanym okresie przestawiania na ekologiczne metody produkcji.

2.1. Charakterystyka badanych rolników i ich gospodarstw

Większość badanych rolników to ludzie młodzi (40% badanych rolników nie przekroczyło jeszcze 41 roku życia, a tylko 1 osoba przekroczyła 60 rok życia; średnia wieku badanej populacji to 34 lata) można więc sądzić, że ich gospodarstwa będą trwałe i rozwojowe. Rolnicy ekologiczni z województwa podlaskiego są także osobami dobrze wykształconymi. Prawie dwie trzecie badanych z wykształceniem wyższym bądź średnim posiadało formalne wykształcenie rolnicze.

Doświadczenie zawodowe kierowników gospodarstw ekologicznych w prowadzeniu gospodarstw rolnych jest duże. Prawie 80% rolników miało 10-letni staż pracy w rolnictwie. Mniejsze natomiast było doświadczenie zawodowe dotyczące wykorzystania metod ekologicznych w produkcji rolnej. Przynajmniej 5-letnie doświadczenie w prowadzeniu takiego gospodarstwa miało niespełna 24% rolników.

Szczegółową charakterystykę badanych rolników zawiera tabela 1.

Badana grupa gospodarstw była bardzo zróżnicowana pod względem wielkość powierzchni użytków rolnych (UR) (tabela 2). Najmniejsze gospodarstwo miało 2,2 ha UR, a największe 240,6 ha. Średnia powierzchnia użytków rolnych w badanych gospodarstwach wynosiła 20,34 ha.

Tabela 1

Charakterystyka społeczno-demograficzna rolników

Wyszczególnienie	Ogółem	
	N = 122	%
Płeć		
• mężczyzna	101	82,8
• kobieta	21	17,2
Wiek		
• do 30 lat	12	9,8
• 31 – 40 lat	37	30,3
• 41 – 50 lat	45	36,9
• 51 lat i więcej	28	23,0
Wykształcenie		
• podstawowe	7	5,7
• zasadnicze	28	23,0
• średnie	53	43,4
• wyższe	34	27,9
Staż pracy w rolnictwie:		
• do 10 lat	25	20,5
• od 11 do 20 lat	42	34,4
• od 21 do 30 lat	35	28,7
• 31 lat i więcej	18	14,8
• Brak danych	2	1,6

Źródło: Wyniki badań własnych.

Przestrzenne rozmieszczenie gospodarstw ekologicznych w woj. podlaskim jest nierównomierne. Najwięcej gospodarstw ekologicznych znajdowało się w powiatach: hajnowskim 24,6%, grajewskim 16,4%, augustowskim 14,8% oraz białostockim (wiejskim) 9,8%. Łącznie w tych czterech powiatach znajdowało się prawie dwie trzecie wszystkich badanych gospodarstw. Na poziomie gminnym gospodarstwa ekologiczne najliczniej występowały w gminach: Grajewo (10 gospodarstw), Kleszczele (9) i Rajgród (7).

Tabela 2

Charakterystyka badanych gospodarstw

Grupy obszarowe użytków rolnych w ha	Ogółem	
	N = 122	%
1,01 – 5,0	7	5,7
5,01 – 10,0	24	19,7
10,01 – 15,0	33	27,0
15,01 – 20,0	18	14,8
20,01 – 50,0	43	27,9
50,01 – 100,0	4	3,3
100,01 i więcej	2	1,6

Źródło: Wyniki badań własnych.

3. Świadomość ekologiczna rolników ekologicznych z województwa podlaskiego

3.1. Wiedza ekologiczna

Warunkiem koniecznym istnienia świadomości ekologicznej jest wiedza ekologiczna. Posiadanie wiedzy o środowisku, jego roli w życiu ludzi, antropogenicznym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, możliwych zagrożeniach i sposobach jego ochrony, jest fundamentem świadomości ekologicznej i w dużym stopniu warunkuje istnienie pozostałych jej składowych.

Wiedząc, że produkcja rolnicza jest trwale związana ze środowiskiem przyrodniczym i zależna od rządzących nim praw, najistotniejszym było zbadanie wiedzy respondentów dotyczącej sfery powiązań: produkcja rolna – środowisko naturalne. Poszukiwano odpowiedzi na pytania: czy badani rolnicy postrzegają rolnictwo jako jedno ze źródeł zanieczyszczenia środowiska? Czy uważają nawozy organiczne używane w rolnictwie ekologicznym za nieszkodliwe dla środowiska? Czy potoczny obraz polskiego rolnictwa jako „ekologicznego" jest według nich prawdziwy?

Prawie 25% badanych rolników ekologicznych uznała, że rolnictwo nie przyczynia się do zanieczyszczania środowiska. Swoje stanowisko najczęściej uzasadniali tym, że: „w rolnictwie wytwarza się nieszkodliwe, całkowicie rozkładające się substancje", „zużywa niewielkie ilości chemicznych środków produkcji", „mamy w Polsce mało intensywne rolnictwo", „stale podnosi się świadomość ekologiczna rolników, którzy stosują się do zasad zawartych w Zwykłej Dobrej Praktyce Rolniczej".

Badani, którzy dostrzegali w rolnictwie możliwe źródła zagrożeń dla środowiska naturalnego, najczęściej widzieli je w:

- nieprawidłowym korzystaniu z chemicznych środków produkcji (np. w nadmiernych ilościach, przy wykorzystaniu niesprawnego sprzętu);
- nieumiejętnym stosowaniu nawozów organicznych (np. złym sposobem przechowywania, niewłaściwymi terminami zastosowania);
- przeważającym w Polsce konwencjonalnym typie rolnictwa;
- niskiej świadomości ekologicznej rolników;
- wymywaniu składników pokarmowych z gleby.

Bardzo podobny był rozkład opinii o tym, czy nawozy organiczne są nieszkodliwe dla środowiska naturalnego. Nieco ponad 1/3 badanych nie postrzegała nawozów organicznych jako potencjalnego źródła zagrożenia dla środowiska. Swoją opinię uzasadniali najczęściej w jeden ze sposobów:

- nawozy te są naturalne (stosowane od wieków, mniej szkodliwe od nawozów sztucznych);
- nie zawierają toksycznych składników (ulegają całkowitej biodegradacji, wolno uwalniają składniki pokarmowe);
- poprawiają strukturę gleby.

Badania wykazały, że 56,6% badanych rolników ekologicznych opowiedziała się za prawdziwością opinii, iż rolnictwo w Polsce jest „ekologiczne". Rolnicy, którzy nie zgodzili się z takim poglądem, uzasadniali swoje zdanie najczęściej:

- faktem stosowania w produkcji rolniczej chemicznych środków ochrony roślin oraz nawozów mineralnych,
- dużą liczbą gospodarstw prowadzących produkcję w systemie intensywnym,
- faktem, iż takie uogólnienie jest nieuprawnione, gdyż przymiotnik „ekologiczne" należy tylko do pewnej grupy gospodarstw rolnych, w Polsce jak dotychczas nielicznej.

Z badań wynika, że dość duża grupa rolników ekologicznych nie ma dostatecznej wiedzy o możliwych źródłach zanieczyszczenia środowiska pochodzących z działalności rolniczej. Wielu rolników relatywizuje pojęcie „rolnictwo ekologiczne", odnosząc je zarówno do określonego sposobu gospodarowania, jak i całości rolnictwa w Polsce w porównaniu do systemów produkcji rolnej z krajów wysokorozwiniętych Unii Europejskiej i USA. Normalnym natomiast wydaje się stan, w którym rolnicy ekologiczni silnie eksponują odrębność własnego systemu gospodarowania w stosunku do innych systemów produkcji rolnej (np. konwencjonalnego, integrowanego).

3.2. Oceny dotyczące stosunku badanych rolników do środowiska naturalnego

Za podstawowy wskaźnik optymizmu lub pesymizmu ekologicznego respondentów posłużyła ocena wystawiona przez badanych rolników obecnemu stanowi ochrony środowiska tak w kraju, jak i we własnym województwie, w stosunku do stanu sprzed 5 lat (tabela 3).

Wśród badanych przeważa optymizm, co do stanu ochrony środowiska, tak w kraju, jak i w woj. podlaskim. Ponad 72% badanych oceniło, że stan ochrony środowiska w kraju jest dziś lepszy niż 5 lat temu, a w odniesieniu do woj. podlaskiego taką opinię wyraziło ponad 76% badanych.

Badanych rolników poproszono także o ocenę wybranych czynników, od których ich zdaniem w największym stopniu zależy stan środowiska naturalnego (tabela 4).

Tabela 3

Ocena stanu ochrony środowiska

Wyszczególnienie	W kraju		W województwie	
	N = 122	%	N = 122	%
Zdecydowanie lepiej	25	20,5	27	22,1
Trochę lepiej	63	51,6	66	54,1
Tak samo	22	18,0	21	17,2
Trochę gorzej	3	2,5	4	3,3
Zdecydowanie gorzej	0	0,0	1	0,8
Nie mam zdania	9	7,4	3	2,5
Razem	122	100,0	122	100,0

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 4

Czynniki mające wpływ na poprawę stanu środowiska naturalnego

Wyszczególnienie*	N = 122	%
Aktywność każdego z nas	73	59,8
Proekologiczny system edukacji szkolnej (dla młodego pokolenia)	42	34,4
Zaostrzenie kontroli i egzekwowania istniejących przepisów	38	31,1
Ogólna poprawa stanu finansów państwa, gminy	31	25,4
Uznanie czystego środowiska za ważny problem przez społeczeństwo	20	16,4
Zwiększenia aktywności władz lokalnych w tym zakresie	13	10,7
Zaostrzenie przepisów prawa dotyczącego ochrony przyrody	12	9,8
Działalność stowarzyszeń ekologicznych	5	4,1
Położenie większego nacisku na ochronę środowiska przez rząd	2	1,6

* Badany mógł wybrać maksymalnie 2 czynniki.

Źródło: Wyniki badań własnych.

Ocena własnej aktywności jako najistotniejszego źródła poprawy stanu środowiska naturalnego jest zjawiskiem bardzo pozytywnym, choć w badanej grupie nie powinna dziwić. Badani rolnicy, decydując się na prowadzenie produkcji metodami ekologicznymi, sami podjęli się bezpośrednich działań, które uważają za przejaw troski o poprawę stanu środowiska. Wśród czynników mało istotnych respondenci wymienili działalność rządu oraz stowarzyszeń ekologicznych.

Badania dotyczyły także stosunku respondentów do zakładów zatruwających środowisko naturalne. Czy należy takie przedsiębiorstwa zamykać, nawet gdyby powodowało to wzrost bezrobocia? Ponad 42% badanych nie potrafiło jednoznacznie określić swojego stanowiska w sprawie, która ich bezpośrednio nie dotyczy (specyfika północno-wschodniej Polski – brak dużych zakładów przemysłowych, ogólnie utożsamianych z zanieczyszczaniem środowiska). Pozostali wyrazili następujące opinie:

- 12,3% – nie warto zamykać tych zakładów;
- 45,1% – należy takie zakłady zamykać (w tym: zdecydowanie warto – 12,3%).

Stwierdzono, że 45% ogółu badanych, przedkłada dobro środowiska nad poziom bezrobocia. Można więc u nich mówić o wysokiej pozycji wartości ekologicznych w ogólnej hierarchii wartości. Trzeba jednak zaznaczyć, że badani nie mają złudzeń co do tego, jak zachowaliby się pracownicy takiego zakładu, gdyby mogli zdecydować o jego losie – uznali, że 88,8% załogi byłoby przeciwne zamknięciu zakładu.

Łatwiej jest więc deklarować postawy prośrodowiskowe, gdy nie dotyczą nas one bezpośrednio, niż wtedy gdy mają na nasze życie decydujący wpływ. Można oczywiście te wyniki interpretować jako niską ocenę wystawioną postawom ekologicznym innych ludzi (tu: pracowników zakładów przemysłowych).

Badania wykazały, że rolnicy ekologiczni za najważniejsze cechy środowiska świadczące o jego wysokiej jakości uznają: czyste powietrze, jakość wody pitnej, występowanie rzadkich gatunków fauny i flory, a także piękno przyrody. Wartości przyznawane poszczególnym cechom w skali Likerta prezentuje wykres 1.

Wykres 1

Cechy środowiska decydujące o jego jakości

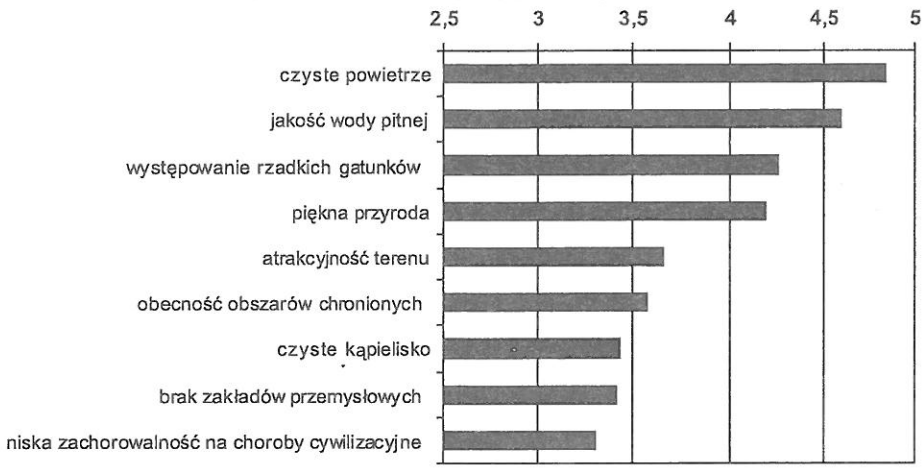

Źródło: Wyniki badań własnych.

3.3. Motywy i podejmowane działania

Odpowiednia wiedza i wrażliwość ekologiczna są fundamentem świadomości ekologicznej każdej jednostki, ale dopiero podejmowane przez tę jednostkę działania i leżące u podstaw tych działań motywy są prawdziwym wyrazem przejawianych (bądź nie) postaw ekologicznych. Już podjęcie i realizacja decyzji o prowadzeniu gospodarstwa ekologicznego postrzegana musi być pozytywnie

w ocenie postawy rolnika wobec środowiska naturalnego. Jakie jednak motywy skłoniły badanych rolników do podjęcia tej decyzji? Znaczenie wybranych motywów zostało ustalone przy wykorzystaniu skali Likerta i pokazane na wykresie 2.

Jak widać z wykresu 2, decyzje o rozpoczęciu działalności w rolnictwie ekologicznym badani motywowali przede wszystkim przesłankami pro-zdrowotnymi, potrzebą zachowania czystego środowiska jako gwaranta bezpieczeństwa zdrowotnego, dopiero na dalszym miejscu znalazły się motywy czysto ekonomiczne. Wyniki te potwierdzają pierwsze miejsce motywów zdrowotnych w podejmowaniu działań pro-środowiskowych. W cytowanych badaniach CBOS-u także ten motyw był najistotniejszy.

Wykres 2

Motywy podjęcia działalności w rolnictwie ekologicznym

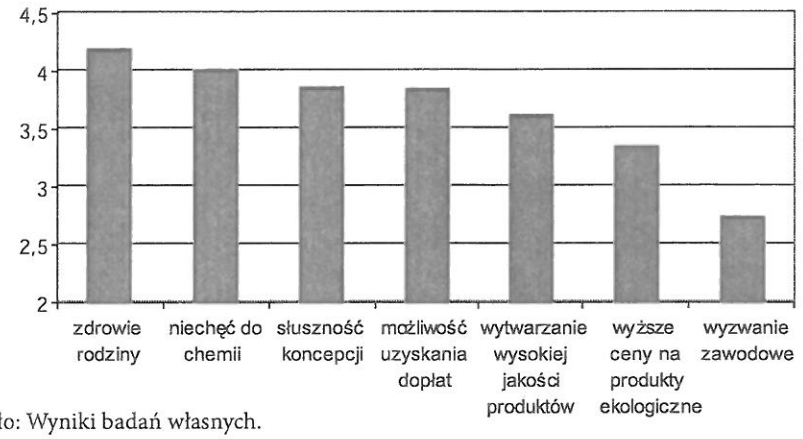

Źródło: Wyniki badań własnych.

W 11 przypadkach badani rozszerzali podaną kafeterię o dodatkowe motywy i, co zrozumiałe, nadawali im maksymalną wartość 5 – motyw bardzo istotny. Wśród nich znalazły się:

- możliwość utrzymania tradycyjnego charakteru gospodarstwa;
- wykorzystanie nowych możliwości (wynikających m.in. z: obniżenia kosztów, zapewnienia zbytu, wzrostu zainteresowania produktami ekologicznymi za granicą);
- rozszerzenie prowadzonej działalności (hodowla dżdżownic, prowadzenie gospodarstwa agroturystycznego).

Działania na rzecz ochrony środowiska poza prowadzeniem gospodarstwa rolnego metodami ekologicznymi, jakie podejmowali badani zanim przystąpili do systemu rolnictwa ekologicznego i jakie podejmują obecnie przedstawia tabela 5.

Rolnicy preferują działania najprostsze, najłatwiejsze do zrealizowania w obrębie gospodarstwa domowego i rolnego. Podejmowanie takich działań, jak oszczędzanie wody czy energii elektrycznej nie musi wcale wynikać z postaw proekolo-

gicznych, a jedynie z czystego rachunku ekonomicznego. Segregowanie odpadów w gospodarstwach ekologicznych wymuszają kryteria produkcji pozwalające na stosowanie jedynie nawozów naturalnych. Najlepszym z nich jest odpowiednio przygotowany kompost. Tak więc to działanie związane jest zapewne w dużej mierze z przygotowaniem surowców do kompostowania.

Tabela 5

Działania na rzecz ochrony środowiska przed podjęciem działalności w rolnictwie ekologicznym i obecnie

Wyszczególnienie*	Przed podjęciem działalności		Obecnie	
	N = 122	%	N = 122	%
Segregacja odpadów	52	42,6	95	77,9
Zbiórka surowców wtórnych	32	26,2	62	50,8
Ograniczanie zużycia wody	35	28,7	58	47,5
Unikanie kupowania produktów szkodliwych dla środowiska	24	19,7	58	47,5
Ograniczanie zużycia energii elektrycznej	36	29,5	50	41,0
Uczestnictwo w zebraniach, akcjach na rzecz ochrony środowiska	12	9,8	30	24,6
Kontakty z władzami i instytucjami zajmującymi się ochroną środowiska	10	8,2	23	18,8
Zbieranie napotkanych śmieci w lesie	18	14,7	18	14,7
Działanie w organizacjach ekologicznych	7	5,7	11	9,0
Podpisanie petycji mającej na celu ochronę środowiska	4	3,3	5	4,1
Inne działania	0	0	4	3,3
Uprawa roślin energetycznych	1	0,8	2	1,6

Źródło: Wyniki badań własnych.

* Badany mógł maksymalnie wybrać 5 działań.

Na większą uwagę zasługuje wzrost deklaracji dla takich indywidualnych działań jak: zbiórka surowców wtórnych, unikanie kupowania produktów szkodliwych dla środowiska oraz przejawianie większej aktywności, jeżeli chodzi o udział w akcjach ekologicznych i kontaktach z władzami i innymi instytucjami w sprawach ochrony środowiska.

Promowanie rolnictwa ekologicznego wśród innych rolników należy uznać za przejaw szerzenia wartości ekologicznych, a więc za działanie pro-środowiskowe. Wśród badanych rolników 44% przyznało się do zainspirowania swoim przykładem innych osób do przestawienia gospodarstw na ekologiczne metody produkcji.

Działania badanych na rzecz środowiska naturalnego realizują się m.in. w posiadaniu w gospodarstwie różnego rodzaju instalacji, urządzeń czy narzędzi sprzyjających ochronie środowiska (tabela 6).

Tabela 6

Urządzenia chroniące środowisko w badanych gospodarstwach

Rodzaj instalacji i urządzenia	Ogółem	
	N = 122	%
kanalizacja lub szambo	120	98,4
energooszczędne żarówki	83	68,0
energooszczędny sprzęt RTV i AGD	81	66,4
kompostownik	51	41,8
liczniki wody ciepłej i zimnej	40	32,8
płyta gnojowa	24	19,7
zbiornik na gnojowicę	20	16,4
przydomowe oczyszczalnie ścieków	5	4,1
nowoczesne piece lub alternatywne systemy ogrzewania (np. baterie słoneczne, pompa cieplna)	4	3,3
specjalnie izolowane budynki gospodarskie	3	2,5
specjalne pojemniki lub kontenery na odpady, śmieci	3	2,5

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wyposażenie badanych gospodarstw w urządzenia chroniące środowisko wydaje się być zadawalające, przynajmniej jeżeli chodzi o instalacje sanitarne (szambo i kanalizacja) oraz energooszczędne urządzenia. Wyraźny jest jednak niedobór liczników wody, bez których nie można skutecznie i oszczędnie gospodarować tym zasobem.

Ostatnim badanym przejawem działań na rzecz ochrony środowiska była działalność inwestycyjna rolników ekologicznych. Większość przeprowadzonych inwestycji związana była z przestawieniem gospodarstwa na ekologiczne metody produkcji. W tabeli 7 przedstawiono te inwestycje, które dodatkowo dotyczyły ochrony środowiska.

Tabela 7

Inwestycje prośrodowiskowe w gospodarstwach

Rodzaj przeprowadzonej inwestycji	N = 122	%
budowa, modernizacja budynku inwentarskiego wynikająca z „dobrostanu zwierząt"	18	14,7
budowa płyty gnojowej	8	6,6
budowa kanalizacji ściekowej, szamba	6	4,9
budowa zbiornika na gnojowicę	6	4,9
budowa przydomowej oczyszczalni ścieków	4	3,3
zakup/wymiana pieca centralnego ogrzewania na trocinowy	2	1,6

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie

W rezultacie przeprowadzonych badań trudno jednoznacznie ocenić stan świadomości ekologicznej badanych rolników ekologicznych. W tak złożonej strukturze, jaką jest świadomość ekologiczna, u badanych zaobserwowano wiele sprzeczności. Wiedza o środowisku, o wpływie, jaki ma prowadzenie działalności rolniczej na jego stan, u znacznej części rolników była nieadekwatna do rzeczywistości, oparta na potocznych sądach i informacjach. Tak więc, z jednej strony zaobserwowano zaskakująco wysoki realizm oceny głównych czynników poprawiających stan środowiska. Z drugiej zaś dość niski stan wiedzy ekologicznej, opartej na potocznych opiniach.

Z jednej strony badani zdają sobie sprawę, że w sytuacji niepewności na rynku pracy ekologiczne motywy zachowań będą przegrywały z koniecznością zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych. Z drugiej zaś, jeżeli już zajmują wyraźne stanowisko, to opowiadają się właśnie za respektowaniem zasad ekologicznych.

Badani dostrzegali wartości autoteliczne środowiska (wartości przyrodnicze same w sobie), a nie tylko instrumentalne (użytkowe, bezpośrednio związane z jakością życia), jako świadczące o jego dobrym stanie. Jednak wciąż głównym motorem działań na rzecz ochrony środowiska był motyw zdrowotny lub ekonomiczny. Dlatego najczęściej podejmowanymi działaniami były te najprostsze, bezpośrednio związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego i domowego. Niepokojąca jest jednak mała aktywność inwestycyjna w zakresie wyposażenia gospodarstwa w infrastrukturę chroniącą środowisko (posiadanie szamba czy kanalizacji to niezbędne minimum).

Mimo tych sprzeczności, za podstawową zaletę zachowań respondentów należy uznać lokowanie kwestii ekologicznej w sferze lokalnej – tak jak to nakreśliła Agenda 21. Znane hasło „myśl globalnie – działaj lokalnie", w działaniach podejmowanych przez badanych rolników znajduje swój realny wymiar.

LITERATURA

1. Burger T. (1999): Konflikt i współdziałanie. Świadomość ekologiczna i postawy społeczeństwa. [w:] Mirowski W., Gliński P.: Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy „Zielonych" w Polsce. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 35-55.
2. Burger T. (2000): Raport. Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego u progu XXI wieku. Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Warszawa.
3. Burger T. (2005): Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Warszawa.
4. Górka K., Poskrobko B., Radecki W. (2001): Ochrona środowiska. PWE, Warszawa.
5. Mirowski W. (1999): Świadomość ekologiczna współczesnego społeczeństwa polskiego w świetle badań naukowych. [w:] Mirowski W., Gliński P.: Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy „Zielonych" w Polsce. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa, 9-34.

ANDRZEJ BUŁATOWICZ

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA ROLNIKÓW PROWADZĄCYCH GOSPODARSTWA ROLNE METODAMI EKOLOGICZNYMI W WOJEWÓDZTWIE PODLASKIM

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano wstępne wyniki badań przeprowadzonych w czerwcu 2005 roku, a dotyczących świadomości ekologicznej rolników ekologicznych z województwa podlaskiego. Badano wiedzę rolników i jej wpływ w działalności na rzecz środowiska, opinie dotyczące stanu ochrony środowiska oraz czynników odpowiedzialnych za jego jakość, a także podejmowane na rzecz środowiska działania i ich motywy.

Zebrane dane wskazują na występowanie wielu sprzeczności w świadomości ekologicznej badanych rolników. W ogólnej ocenie świadomości ekologicznej respondentów, w wyrażanych opiniach przeważają elementy pozytywne. Jednak także u tej proekologicznej grupy rolników zaobserwowano niepokojące zachowania w stosunku do środowiska naturalnego.

ANDRZEJ BUŁATOWICZ

AN ECOLOGICAL AWARENESS OF ORGANIC FARMERS IN PODLASIE VOIVODESHIP

SUMMARY

In this article the author showed preliminary results of studies which were realized in June of 2005. These research concerned of an ecological awareness of organic farmers lived in Podlasie voivodeship. The aim of these research was: 1. cognition of organic farmers' knowledge on the influence of their agricultural activity on natural environment's condition, 2. opinions about the state of nature and environment protection, and factors which influenced nature condition, 3. organic farmers' activities taken for the environment protection and their motives.

The collected data points, that there are a lot of contradictions within a structure of ecological awareness of organic farmers. Generally, there are more positive elements in ecological awareness of respondents. However alarming opinions about natural environment and behaviors are also observed within this pro-ecological group of organic farmers.